

Anna Sokół-Klein¹

 <https://orcid.org/0000-0001-6591-0177>

JĘZYKOWY OBRAZ *WOLNOŚCI* W WYPOWIEDZIACH POLSKICH I UKRAIŃSKICH STUDENTÓW

Streszczenie: Celem artykułu jest ukazanie językowego obrazu *wolności* w wypowiedziach polskich i ukraińskich studentów uczących się na Wydziale Filologicznym UŁ i analiza zmian zachodzących w sposobie definiowania wspomnianego pojęcia poprzez zestawienie własnych badań z tymi, które w latach 1990 i 2000 przeprowadziła inna badaczka, Irina Lappo (2006). Za materiał badawczy posłużyły ankiety, w których studenci musieli wybrać spośród listy 36 wartości 5 najważniejszych i ponumerować je w skali od 1 do 5 (numer 1 oznacza najważniejszą wartość itd.), napisać własną definicję wartości, uzasadnić, dlaczego wskazana wartość jest dla nich ważna oraz podać synonimy odnoszące się do wybranej wartości. Badanie ilościowe pokazało, jakie wartości są ważne dla młodych ludzi i na ile istotna jest dla nich *wolność*. Następnie skupiono się na konceptualizacji wspomnianego pojęcia z uwzględnieniem czynników kontekstualnych. Ponieważ sformułowane przez studentów definicje mają charakter tekstów naturalnych, w opisie materiału przyjęto metodę definicji kognitywnej – szczególnie przydatna dla zebranego materiału okazała się ta jej właściwość, która polega na kategoryjnym, fasetowym uporządkowaniu zdań definiujących. *Wolność* okazała się być niezwykle ważną wartością dla młodych ludzi, o czym świadczą badania ilościowe: wśród polskich studentów znalazła się na drugim miejscu (12,41%), zaś ukraińskich – na szóstym (5,19%). W wypowiedziach ukraińskiej młodzieży widoczne są nawiązania do sytuacji wojennej: zarówno w definiowaniu, konotacjach semantycznych, jak również w motywacjach wyboru wartości, co wyraźnie pokazuje, że kształtowanie się znaczenia pojęcia często uzależnione

¹ anna.klein@uni.lodz.pl, Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Polskiej i Logopedii, Zakład Współczesnego Języka Polskiego, ul. Pomorska 171/173, 91-404 Łódź.

jest od warunków historycznych. Jeśli chodzi o dane statystyczne dotyczące frekwencji kategorii semantycznych: dla osób obu narodowości najważniejsze jest rozumienie wolności jako braku ograniczeń. Polacy najrzadziej utożsamiają analizowaną wartość z wyrażaniem siebie (10%). Z kolei Ukraińcy nie odnieśli wolności do życia w zgodzie ze sobą (0%).

Słowa kluczowe: wolność, język wartości, językowy obraz świata, definicja kognitywna, badania ankietowe

THE LINGUISTIC IMAGE OF FREEDOM IN THE STATEMENTS OF POLISH AND UKRAINIAN STUDENTS

Abstract: The aim of the article is to show the linguistic image of freedom in the utterances of Polish and Ukrainian students studying at the Faculty of Philology of the University of Lodz and to analyze the changes in the way of defining the term by comparing our own research with those conducted in the 1990s and 2000s by another researcher, Irina Lappo (2006). Surveys were used as research material, in which students had to choose the 5 most important values from a list of 36 and number them on a scale of 1 to 5 (number 1 means the most important value, etc.), write their own definition of value, justify why the indicated value is important and provide synonyms for the selected value. The quantitative study showed what values are important to young people and how important freedom is for them. Next, the focus was on the conceptualization of the aforementioned concept, taking into account contextual factors. Since the definitions formulated by the students have the character of natural texts, the method of cognitive definition was adopted in the description of the material. Freedom turned out to be an extremely important value for young people, as shown by quantitative research: among Polish students it was in second place (12.41%), and among Ukrainian students – sixth (5.19%). In the utterances of Ukrainian students, there are visible references to the war; both in definitions, semantic connotations, as well as in the motivations for choosing values, which clearly shows that the formation of the meaning of the concept often depends on historical conditions. As for the statistical data on the frequency of semantic categories, for people of both nationalities, the most important thing is to understand freedom as the lack of restrictions. Poles are the least likely to identify the analyzed value with self-expression (10%). Ukrainians, on the other hand, did not feel free to live in harmony with themselves (0%).

Keywords: freedom, language of values, linguistic image of the world, cognitive definition, survey research

„Sekretem szczęścia jest wolność... A sekretem wolności jest odwaga”
Tukidydes

Wolność jest jedną z najcenniejszych wartości, tematem dyskusji filozofów, socjologów i psychologów. Ryszard Jedliński (2000) zakwalifikował ją do wartości społecznych, Maciej Abramowicz wspomina, że w tekstach publicystycznych figuruje „w szeregach wartości ogólnoludzkich o chrześcijańskim rodowodzie, takich jak: miłość, sprawiedliwość, dobro etc.” (Abramowicz 1993, s. 148), wśród słów sztandarowych Walerego Pisarka² (2002, s. 26) znalazła się na czwartym miejscu, widnieje także w symbolach kolektywnych Michaela Fleischera³ (2003), a przez niektórych socjologów (Piwowarski 1993, Mariański 1995) została uznana za wartość podstawową, niezbędną dla rozwoju jednostki.

Wolność jest również tematem piosenek wielu popularnych artystów, między innymi Marka Grechuty, Jacka Kaczmarskiego czy *Chłopców z Placu Broni*⁴. Zawiera pamięć o czasach zniewolenia w Europie, ale też dziejach emancypacji i ocalenia, znalazła się w triadzie pojęć wymienionych w haśle Wielkiej Rewolucji Francuskiej. W kulturze polskiej również znajduje szczególne miejsce. W ostatnich stuleciach często była synonimem suwerenności państwowej, a w latach osiemdziesiątych jej odzyskanie stało się głównym celem działań ogólnopolskiego związku zawodowego NSZZ „Solidarność”.

Jak twierdzi Andrzej Kominek *wolność* to pojęcie „bogato ustrukturyzowane, mające wiele odcieni znaczeniowych, o dużym stopniu aksjologizacji, wykorzystywane przez grupy społeczne czy orientacje polityczne” (Kominek 2018, s. 34). Z kolei Abramowicz (1993, s. 148) uważa, że stopień aksjologizacji badanego leksemu nie zawsze jest jednakowy. Zależy bowiem od doświadczeń historycznych, a na przestrzeni ostatnich stuleci, do czasów II wojny światowej (wyłączając okres stanu wojennego), *wolność* w Polsce często utożsamiana była z niepodległością i kojarzona z patriotyzmem, ojczyzną oraz demokracją (por. Pelcowa 2014). Jeszcze w *Słowniku języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego *wolność* definiowana jest przede wszystkim jako „niezależność jednego państwa (narodu) od innych państw w sprawach wewnętrznych i stosunkach zewnętrznych; niepodległość, niezawisłość, suwerenność”, a dopiero na drugim miejscu jako „możność, prawo do nie skrępowanego działania; niezależność osobista, swoboda”⁵.

² Walery Pisarek za kryterium sztandarowości przyjął słowa, które oznaczają zarówno treści najlepsze, najpiękniejsze i najwartościowsze, jak i najgorsze, najbardziej nieprzyjemne lub najszkodliwsze (Pisarek 2002, s. 23).

³ Autor definiuje symbole kolektywne jako „jednostki funkcjonalne, wykazujące silne pozytywne lub negatywne nacechowanie oraz – równocześnie – kulturowe znaczenie” (Fleischer 2003, s. 107).

⁴ Tytuły piosenek wymienionych artystów: „Wolność” (Marek Grechuta), „Mury” (Jacek Kaczmarski), „Kocham wolność” (*Chłopcy z Placu Broni*).

⁵ Por. <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/wolnosc;5517405.html> [24.03.2023].

Podobnie jest w *Słowniku języka polskiego* pod redakcją Mieczysława Szymczaka⁶. Z kolei w *Innym słowniku języka polskiego* Mirosława Bańki *wolność* to przede wszystkim „stan, w którym możemy sami decydować, co chcemy robić, gdyż nie jesteśmy skrepowani nakazami ani zakazami”, to również „prawa obywateli określone przez porządek prawny danego kraju” oraz „prawo do swobodnego wyznawania wybranych poglądów lub wybranej religii” (Bańko 2000, s. 1018). W *Wielkim słowniku języka polskiego* pod redakcją Piotra Żmigrodzkiego *wolność* głównie utożsamiana jest z wolnością osobistą, następnie z wolnością prasy, potem ojczyzny, a na końcu ze stanem, w którym „jakaś osoba lub jakieś zwierzę nie zjadają się przymusowo w jakiegoś rodzaju zamknięciu”⁷.

Jak charakteryzowane pojęcie rozumiane jest dzisiaj nie tylko przez Polaków, ale również Ukraińców? Jaki wpływ ma na to sytuacja polityczna XX wieku? Powyższe pytania stały się przyczyną do podjęcia badań nad językowym obrazem pojęcia *wolność* wśród młodych ludzi.

Artykuł stanowi analizę wypowiedzi polskich i ukraińskich studentów uczących się na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego na kierunkach: filologia polska (Polacy) i studia polskie z językiem angielskim (Ukraińcy). Celem badania było pokazanie, jakie wartości są ważne dla młodych ludzi i na ile istotna jest dla nich *wolność*. Następnie skupiono się na konceptualizacji wspomnianego pojęcia z uwzględnieniem czynników kontekstualnych. Rezultaty zestawiono z sondażem innej uczoney, Iriny Lappo (2006), która przeprowadziła swoje badania w latach 1990 i 2000. Celem artykułu jest zatem próba ukazania, w świetle analizowanych wypowiedzi studentów łódzkiej uczelni, językowego obrazu słowa *wolność*.

Jak twierdzi Jerzy Bartmiński, obraz świata to „owoc określonych ludzkich doświadczeń, historii i kultury narodowej” (Bartmiński 2007, s. 14). JOS⁸ jest więc „potoczną interpretacją rzeczywistości z punktu widzenia przeciętnego użytkownika języka” (Bartmiński 2007, s. 14), pozwala poprzez analizę określonych danych językowych „docierać do sposobów postrzegania i konceptualizacji świata przez człowieka, do psychospołecznych mechanizmów kategoryzacji zjawisk, a więc poznawać mentalność mówiących” (Bartmiński 2007, s. 15). Badacz podkreśla również istotę aksjologii w językowym obrazie świata. Uważa, że JOS jest zależny od założonego systemu wartości, które to związane są z perspektywą oglądu rzeczywistości (por. Bartmiński 2007, s. 133).

⁶ *Wolność* definiowana jest tu głównie jako „niezależność, niezawisłość jednego państwa od innych państw w sprawach wewnętrznych i stosunkach zewnętrznych; niepodległość, suwerenność”, następnie „możliwość podejmowania decyzji zgodnie z własną wolą (...)”, a na końcu to „prawa obywateli wyznaczone przez dobro powszechne, interes narodowy i porządek prawny” (SJPSz 1999, s. 696).

⁷ Por. <https://wsjp.pl/haslo/podglad/5486/wolnosc> [24.03.2023].

⁸ JOS – językowy obraz świata.

Zaproponowana w badaniu lista wartości, oparta na typologii Jadwigi Puzyny (1992) i Ryszarda Jedlińskiego (2000), zawiera te pojęcia, które mogłyby się znaleźć w kręgu preferowanych przez studentów wyborów aksjologicznych⁹. Badanie polegało na wypełnieniu ankiety¹⁰, w której studenci¹¹ musieli wykonać cztery polecenia:

- a. wybrać spośród listy 36 wartości 5 najważniejszych i ponumerować je w skali od 1 do 5 (numer 1 oznacza najważniejszą wartość itd.),
- b. napisać własną definicję wartości,
- c. uzasadnić, dlaczego wskazana wartość jest ważna,
- d. podać synonimy odnoszące się do wybranej wartości¹².

Łącznie zebrano 72 ankiety: 36 wypełnionych przez polskich studentów i tyle samo uzupełnionych przez ukraińską młodzież. Badanie ilościowe pokazało wybory aksjologiczne studentów: zarówno bez uwzględnienia ważności wskazywanych wartości (wykres numer 1 i 2), jak również z ich uwzględnieniem (wykres numer 3 i 4). Z poniższego zestawienia wynika, że wśród polskich studentów najczęściej wymienianą wartością była miłość (12,78%). Na drugim miejscu znalazło się zdrowie (10%), potem wolność (9,44%), rodzina (8,33%), przyjaźń (6,67%), bezpieczeństwo (5,56%), mądrość (4,44%), Bóg (3,89%), pokój (3,89%), wiedza, kariera, szczerłość (wszystkie – 3,33%), uczciwość (2,78%), wierność, wiara, tolerancja (wszystkie – 2,22%), pieniądze, prawda, akceptacja, sprawiedliwość, życie (wszystkie – 1,67%), seks, odpowiedzialność, honor (wszystkie – 1,11%), solidarność, radość, piękno, odwaga, demokracja, zabawa, praca (wszystkie – 0,56%). Z kolei w ankietach ukraińskich studentów na pierwszym miejscu pojawiała się rodzina (13,89%), a następnie zdrowie (12,78%), miłość (8,89%), pieniądze (7,78%), wolność (6,67%), życie (5%), wierność (4,44%), sprawiedliwość (3,89%), kariera, mądrość (wszystkie – 3,33%), bezpieczeństwo, dobro, praca, prawda (wszystkie – 2,78%), seks, pokój, radość, patriotyzm (wszystkie – 2,22%), odpowiedzialność, szczerłość (wszystkie – 1,67%), wiedza, zabawa (wszystkie – 1,11%), honor, tolerancja, piękno, akceptacja, siła, sława, demokracja i przyjaźń (wszystkie – 0,56%).

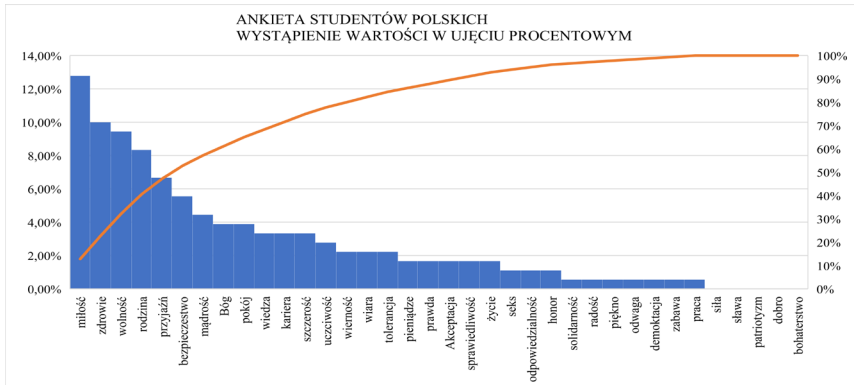
⁹ Dla badań nad miejscem wartości w językowym obrazie świata nie jest istotna typologia wartości, dlatego nie podejmuję się jej w niniejszym artykule. Jak uważa Bartmiński, „mówiąc o wartościach mam na myśli to, co w świetle języka i kultury ludzie przyjmują za cenne, nie wchodząc ani w szczegółowe typologie wartości, w rozróżnienie wartości absolutnych, subiektywnych, deklarowanych czy rzeczywiście praktykowanych” (Bartmiński 2007, s. 133).

¹⁰ Badanie było przeprowadzane w lutym i marcu 2023 roku. Każdy student podpisał zgodę na wypełnienie ankiety.

¹¹ Przedział wiekowy studentów to od 17. do 22. roku życia.

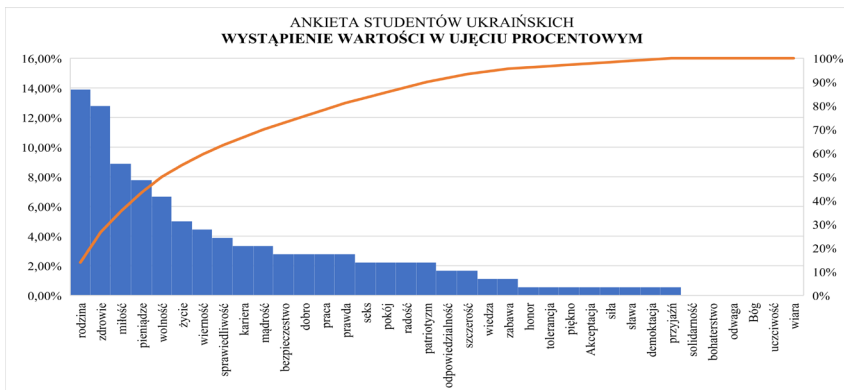
¹² Skonstruowana ankieta jest bardzo podobna do tej, którą na potrzeby swoich badań zaproponował Ryszard Jedliński (2000), jednak tak postawione w przygotowanym kwestionariuszu pytania stanowią ważną podstawę do ustalenia perspektywy interpretacyjnej i umożliwiają uzyskanie niemal pełnego obrazu świata wartości studentów.

Wykres 1. Polacy – wystąpienie wartości

Źródło: opracowanie własne

Wykres 2. Ukraińcy – wystąpienie wartości

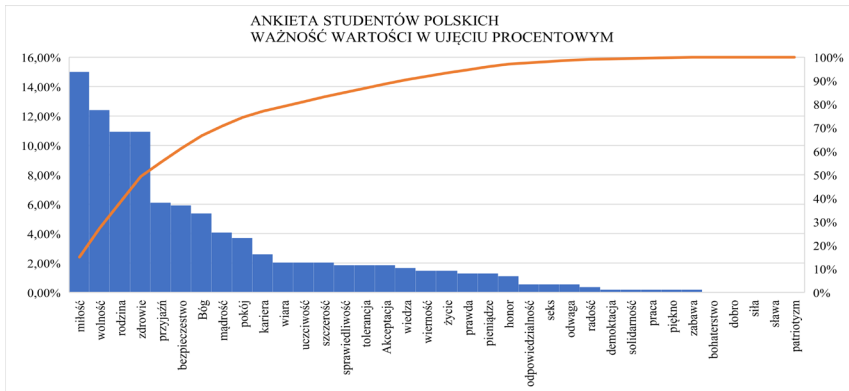
Źródło: opracowanie własne

Nieco inaczej przedstawia się wykres uwzględniający ważność wybieranych wartości, który pokazał, że *wolność* wśród polskich studentów znalazła się na wcześniejszym, drugim miejscu (12,41%), zaś ukraińskich – na szóstym (5,19%), czyli dalszym o jeden punkt¹³. Dane statystyczne pokazują zatem, że najważniejszą wartością dla Polaków jest *miłość* (15%), a następnie *wolność* (12,41%), rodzina i zdrowie (10,93%), przyjaźń (6,11%), bezpieczeństwo (5,93%), Bóg (5,37%), mądrość (4,07%), pokój (3,70%), kariera (2,59%), wiara, uczciwość i szczerość (2,04%), sprawiedliwość, tolerancja i akceptacja (1,85%), wiedza (1,67%), wierność i życie (1,48%), prawda i pieniądze (1,30%), honor (1,11%), odpowiedzialność, seks i odwaga (0,56%), radość (0,37%), demokracja, solidarność, praca, piękno i zabawa (0,19%). Z kolei ukraińscy

¹³ Por. z wykresem „Polacy – wystąpienie wartości” i „Ukraińcy – wystąpienie wartości”.

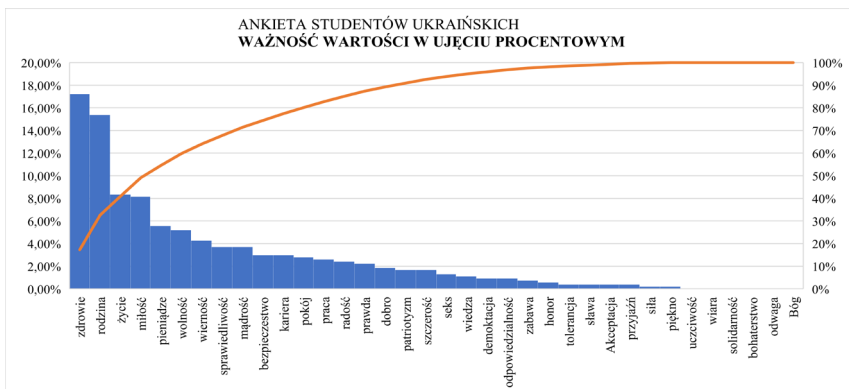
studenci za najważniejsze uznali zdrowie (17,22%). Na drugim miejscu jest rodzina (15,37%), potem życie (8,33%), miłość (8,15%), pieniądze (5,56%), wolność (5,19), wierność (4,26%), sprawiedliwość i mądrość (3,70%), bezpieczeństwo i kariera (2,96%), pokój (2,78%), praca (2,59%), radość (2,41%), prawda (2,22%), dobro (1,85%), patriotyzm i szczerłość (1,67%), seks (1,30%), wiedza (1,11%), demokracja i odpowiedzialność (0,93%), zabawa (0,74%), honor (0,56%), tolerancja, akceptacja, sława i przyjaźń (0,37%) oraz siła i piękno (0,19%). Polscy studenci nie wybrali takich wartości, jak: siła, sława, patriotyzm, dobro i bohaterstwo. Z kolei ukraińscy nie wspomnieli o następujących wartościach: solidarność, odwaga, Bóg, uczciwość, wiara i również bohaterstwo.

Wykres 3. Polacy – ważność wartości

Źródło: opracowanie własne

Wykres 4. Ukraińcy – ważność wartości

Źródło: opracowanie własne

Może nieco dziwić fakt, że w kontekście wojny rosyjsko-ukraińskiej *wolność* wśród cudzoziemców pojawiła się na szóstym miejscu. Studenci ze wschodu często jednak w swoich ankietach podkreślali, że w obliczu konfliktu zbrojnego tym bardziej docenili takie wartości, jak: *życie, zdrowie, rodzina i miłość*. Z kolei *pieniądze* dają im możliwość przetrwania.

Analiza jakościowa pozwoliła przyjrzeć się sposobom definiowania pojęcia, jakim jest *wolność*. Sformułowane przez studentów definicje mają charakter tekstów naturalnych, dlatego w opisie materiału przyjęto metodę definicji kognitywnej. Jak twierdzi Bartmiński, postulatem kognitywizmu jest „przyjęcie perspektywy interpretacyjnej adekwatnej do kompetencji użytkowników tego języka, który jest przedmiotem analizy” (Bartmiński 2007, s. 44–45). Z kolei definicja kognitywna „za cel główny przyjmuje zdanie sprawy ze sposobu pojmowania przedmiotu przez mówiących danym językiem, tj. ze sposobu utrwalonej społecznie i dającej się poznać poprzez język i użycie języka wiedzy o świecie, kategoryzacji jego zjawisk, ich charakterystyki i wartościowania” (Bartmiński 2007, s. 42). Definicja ta uwzględnia więc treści poznawcze, pozwala na różnorodną interpretację pojęć, a także daje możliwość docierania do czynników społeczno-kulturowych. Znaczenie słowa, jako rezultat interpretacji świata, jest bowiem zdeterminowane kulturowo (por. Bartmiński 2007, s. 45).

Stworzone przez studentów własne definicje¹⁴ spełniają wymogi tak zwanej adekwatności treściowej¹⁵ i strukturalnej¹⁶, o których wspomina Bartmiński (2007) w kontekście definicji kognitywnej. Szczególnie przydatna dla zebranego materiału okazała się również ta jej właściwość, która polega na

---

¹⁴ W artykule zacytowano definicje w oryginalnej pisowni. Pojawiające się błędy w wypowiedziach studentów ukraińskich wynikają ze znajomości języka polskiego na poziomie początkującym lub średnio zaawansowanym (A2 lub B1).

¹⁵ Dostosowanie treści definicji do wiedzy potocznej. Wymóg adekwatności treściowej „pociąga za sobą wykorzystanie jako metajęzyka opisu polszczyzny ogólnej w jej wariacie potocznym, a unikanie określeń uczonych, książkowych, naukowych” (Bartmiński 2007, s. 47). Do adekwatności treściowej definicja zmierza między innymi poprzez przeprowadzenie wywiadów czy zastosowanie ankiet, w których informatorzy podają własne definicje haseł.

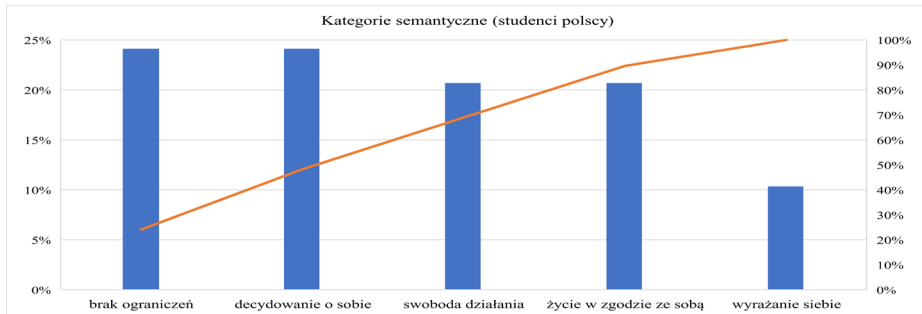
¹⁶ Wymóg ten oznacza, że „bazując na wiedzy potocznej i obejmując wszystkie jej ustabilizowane składniki, definicja zmierza do odtworzenia takich relacji między tymi składnikami, jakie ustaliła zbiorowa świadomość użytkowników języka”. Niedopuszczalna jest więc „selektywność ograniczająca liczbę cech w definiensie do cech koniecznych i wystarczających dla identyfikacji denotatu” (Bartmiński 2007, s. 47). Definicja powinna więc być dość długa i wyczerpująca.

kategorialnym, fasetowym¹⁷ uporządkowaniu zdań definiujących. Stanowi to bowiem podstawę ustalenia perspektywy interpretacyjnej.

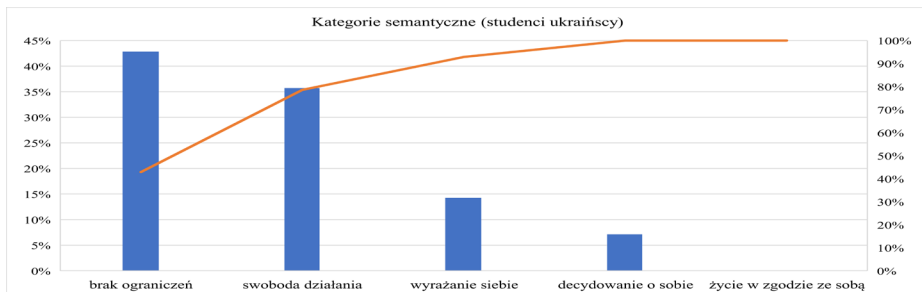
Zebrane w ankietach zdania zostały przypisane do pięciu kategorii¹⁸:

Wykres 5. Kategorie semantyczne (studenci polscy)

Źródło: opracowanie własne

Wykres 6. Kategorie semantyczne (studenci ukraińscy)

Źródło: opracowanie własne

¹⁷ Faseta to podkategoria, aspekt. Jak wspomina Urszula Majer-Baranowska „fasety powinny być wyszukiwane drogą analizy w masie danych empirycznych i powinny odzwierciedlać taki obraz świata, jaki ma utrwalony w swej świadomości podmiot interpretujący (...)” (Majer-Baranowska 2004, s. 101).

¹⁸ Zaprezentowane wyliczenia dotyczą ankiet, w których studenci wymienili analizowaną wartość. W przypadku studentów polskich było to 17 kwestionariuszy, ukraińskich – 12. Obliczenia procentowe zostały przedstawione w odniesieniu do liczby wystąpień kategorii semantycznych w definicjach. Szczególnie wyjaśnienia polskich studentów były rozbudowane i często dotyczyły kilku kategorii – niekiedy trudno było rozstrzygnąć, do której z nich powinna zostać przypisana definicja. Z pomocą przychodziły odpowiedzi na pozostałe pytania.

Tabela 1. Kategoria semantyczna: Wolność to brak ograniczeń

Studenci polscy	Studenci ukraińscy
1. wielość możliwości, brak narzucania	1. wolność do działania czegoś, nie być zależnym od miejsca, ludzi, pomysłów, telewizji, władzy, reguł
2. funkcjonowanie wykluczające przymus, ograniczenia ze strony innych osób	2. kiedy nikt nie zakaza mi coś robić, mówić. Nikt nie zmusza mnie coś robić, żyć za jego zasadami.
3. brak ograniczeń ze strony państwa i innych instytucji o nas, naszych ciałach, edukacji itd.	3. kiedy czujesz się wolnym, nikt nie zmusza cię do robienia tego, czego nie chcesz
4. to niezależność jednostki, brak zniewolenia (w granicach kodeksu moralnego)	4. człowiek nie jest od nikogo zależny
5. nieograniczenie, brak barier	5. żyć bez represji
6. gdy nikt nie stawia fałszywych granic tylko okazuje wsparcie	6. nikt nie ogranicza, możliwość realizowania swoich marzeń i planów niezależnie od kogoś
7. to takie poczucie, że jest się w takim miejscu, które nie ogranicza, ale daje poczucie bezpieczeństwa	

Źródło: opracowanie własne

Największa liczba wszystkich studentów scharakteryzowała wolność jako brak ograniczeń. W przypadku polskiej młodzieży taka definicja stanowi 24% ankiet, a ukraińskiej – 43%. Jeśliby porównać te wyniki z tymi, które osiągnęła Lappo (2006) w swoich badaniach na temat wolności z lat 1990 i 2000, to można zauważyć, że rozumienie analizowanej wartości jako braku ograniczeń również wśród respondentów badaczki jest najczęściej notowane¹⁹. Ponadto na językowy obraz *wolności* polskich i ukraińskich studentów składają się liczne konotacje semantyczne z badanym leksemem. Choć studenci mieli za zadanie podać synonimy i umotywić swój wybór do ogólnie rozumianego pojęcia, jakim jest wolność, ich objaśnienia często mają związek z wyborem konkretnej definicji. Dla Polaków wartość ta utożsamiana jest z takimi leksemami, jak: *bezpieczeństwo*, *niezależność*, *wyzwolenie*, *świadomość*, *autonomia*, *wyбір*, *demokracja*, *przywilej*, *odpowiedzialność*, ale też *lekkość* czy *szczęście*. Z kolei Ukraińcom również kojarzy się z *niezależnością*, *bezpieczeństwem*, ale także z *samodzielnością* czy *osobnością*. Dla jednej ukraińskiej studentki synonimem analizowanej wartości okazała się *Ukraina*. Nasuwa się więc tutaj kontekst wojenny²⁰. Inny student, dla którego wolność to *żyć bez represji*, w rubryce „synonimy” napisał *śmierć tyranom*. Uzasadził swój wybór następująco: *Wolność jest potrzebna (sic!) do rozwoju osoby, a nie niewolnika*. Kolejny

¹⁹ W 1990 r. – 18,09% ankietowanych zdefiniowało wolność jako brak ograniczeń, w 2000 r. – 13,5%.

²⁰ Kontekst dotyczy wojny pomiędzy Rosją a Ukrainą i jej eskalacji po 24.02.2022 r.

napisał *Ludzie, którzy wiekami żyją w niewolności mogą zrobić straszne rzeczy jak rosjanie (sic!) na przykład. Pozostałe, przykładowe motywacje brzmią następująco: dlatego, że to jest moje życie i nie chcę żeby ktoś zmuszał mnie żyć jak chce ktoś (Ukraina); Brak wolności dyskredytuje nas, tłamsi, dławi jako ludzi; Człowiek wolny to człowiek szczęśliwy; Daje mi swobodę, możliwość wyboru; Jest to podstawowy przywilej człowieka według mnie. Łączy się z takimi wartościami jak: tolerancja, demokracja, akceptacja; Poczucie wolności nie ogranicza, daje szansę bycia sobą (w każdej dziedzinie życia); Granice krzywdzą, a każdy z nas chce się realizować.*

Tabela 2. Kategoria semantyczna: Wolność to swoboda działania

Studenci polscy	Studenci ukraińscy
1. swoboda wyboru	1. robić to, co chcesz, w tym czasie szanując innych
2. to swoboda podejmowania wyborów, decyzji	2. kiedy osoba może wybierać co chce zrobić w swoim życiu i wybierać dla siebie najważniejsze w jej umyśle
3. swoboda w wypowiadaniu własnych poglądów	3. wolność jest wtedy, gdy człowiek czuje się wolny jak ptak, może robić, co chce sam
4. swoboda w realizacji planów, marzeń	4. można nic nie bojąc się i to jest potrzebne dla wolnego życia
5. szansa na dobrowolne działanie, myślenie i oddziaływanie, które nie zagraża ani nie krzywdzi innych ludzi, podstawowy filar bytu	5. wolność to odporność na siły z zewnątrz
6. to poczucie, że sami wybieramy, co chcemy robić kiedy i z kim	

Źródło: opracowanie własne

Wolność rozumiana jako swoboda działania pojawiła się w 21% definicji polskich studentów i 36% opisów ukraińskiej młodzieży. Nieco inaczej rzecz ma się w opracowaniu Lappo (2006). Z badań wykonanych w 1990 i 2000 r. wynika, że utożsamianie wolności ze swobodą w przypadku studentów z Wydziału Filologicznego UŁ pojawia się znaczenie częściej²¹. Definicje przytoczone przez Polaków mają charakter bardziej encyklopedyczny, co z pewnością wiąże się z posługiwaniem się w komunikacji językiem ojczystym. Z kolei opisy badanych cudzoziemców odwołują się do sfery uczuć, a także dotyczą pragnień, są wyrazem tęsknoty za czymś nieujarzmionym i nieuchwytnym. Ponadto dla Polaków wolność to coś *nieograniczonego, dobrowolnego, to radość,*

²¹ W badaniach Lappo (2006) z 1999 r. 2,48% studentów wskazało związek wolności ze swobodą działania, zaś w 2000 r. – 4,78%. Warto jednak podkreślić, że badaczka rozgraniczyła swobodę działania od swobody rozumianej ogólnie. Również badania przeprowadzone przez Małgorzatę Karwatowską (2008) wśród młodzieży z technikum dowodzą, że nastolatki najczęściej identyfikują wolność właśnie ze swobodą.

braterstwo, tolerancja, prawo i nieskrępowanie. Z kolei dla Ukraińców to nieograniczony wybór, niezależność, wiatr, prostota, wypoczynek, swoboda oraz niepodległość. Po raz kolejny nasuwa się kontekst wojenny. Studentka, dla której wolność to robić to, co chcesz, w tym czasie szanując innych i utożsamienie jej z niepodległością, podała następującą motywację wyboru tej wartości: Chyba każdy Ukrainiec w pełni zrozumiał, jaka wolność jest ważna, żeby nikt zamiast Ciebie nie decydował, co będziesz robiła. W ankietach cudzoziemców pojawiły się również nietypowe definicje: wolność to odporność na siły z zewnątrz i to jest potrzebne dla wolnego życia i można nic nie bojąc się, jednak uzasadnienia wyboru wartości (Wolność od wszystkiego, czego nie lubisz, wolność do własnego życia, bycia jego twórcą; Bo można robić wszystko co chcemy) pozwalają je zaliczyć do kategorii, jaką jest swoboda. Pozostali cudzoziemcy napisali, że wolność jest dla nich po prostu ważna. Z kolei Polacy umotywowali wybór tej wartości następująco: Bez wolności nie ma rozwoju; Prowadzi do pokoju i braku obaw; Możliwość zmiany; Dzięki wolności jesteśmy ludźmi; Wolności często niedoceniaamy (sic!), ale kiedy jej zabraknie, to to zauważymy boleśnie; Priorytet.

Tabela 3. Kategoria semantyczna: Wolność to życie w zgodzie ze sobą, bycie sobą

Studenci polscy	Studenci ukraińscy
1. możliwość bycia sobą, wyznawania swoich wartości, nie krzywdząc nikogo innego. Wiara w to, że należy się to każdemu 2. przestrzeń do bycia sobą w 100%, nieograniczona przez czyjąś wizję jak powinno wyglądać moje życie 3. to możliwość bycia sobą i realizowania własnych marzeń 4. życie w zgodzie z samym sobą 5. możliwość wyboru wartości, poglądów, ścieżki życia. Możliwość życia w zgodzie ze swoimi wartościami 6. możliwość bycia sobą	Brak odpowiedzi należących do tej kategorii

Źródło: opracowanie własne

Rozumienie wolności jako życia w zgodzie ze sobą i swoimi wartościami zostało scharakteryzowane przez 21% polskich studentów. Taka definicja nie pojawiła się jednak w żadnej ankiecie Ukraińców. W badaniach Lappo wolność opisana jako postępowanie zgodne z własnym sumieniem wystąpiła w 1990 r.oku wśród 1,77% ankietowanych, a w 2000 r.oku – wśród 1,59%. Synonimy do charakteryzowanego pojęcia wydają się uniwersalne. To między

innymi: *pokój, prawda czy tolerancja*. Z kolei motywacje przedstawiają się następująco: *To ona pozwala nam na bycie naprawdę sobą, na szczęście; Ponieważ jest dla mnie ważne, aby żyć w zgodzie z moimi wartościami; Uważam to za wartość nadrzędną, bez której reszta traci większość znaczenia; Ponieważ mogę być indywidualistą.*

Tabela 4. Kategoria semantyczna: Wolność to możliwość decydowania o sobie

Studenci polscy	Studenci ukraińscy
1. prawo do decyzji, jest tym, co stanowi o jednostce, prowokuje ją do odpowiedzialności, życie bez wolności jest trwaniem 2. możliwość samostanowienia ogólnie o sobie, decyzyjność 3. możliwość podejmowania samodzielnych decyzji o sobie samej w granicach, które nie wpływają na drugą żywą osobę 4. możliwość decydowania o sobie i swoim otoczeniu 5. możliwość decydowania o sobie 6. możliwość podejmowania decyzji w kwestiach dotyczących mnie 7. możliwość samostanowienia	1. możliwość samemu rządzić swoim życiem

Źródło: opracowanie własne

Wolność rozumiana jako możliwość decydowania o sobie stanowi 24% definicji polskich studentów i 7% – ukraińskich²². Określona (wymieniona w powyższej tabeli) charakterystyka wartości pociąga za sobą istnienie konkretnych synonimów: *wybór, decyzyjność, samostanowienie, samodzielność, mądrość, możliwość rozwoju* (Polacy), *mój los* (Ukrainka). Ciekawie przedstawiają się odpowiedzi udzielone na pytanie *Dlaczego ta wartość jest dla Pana/Pani ważna?*. To między innymi takie wypowiedzi, jak: *Nie chcę mieć poczucia, że ktoś decyduje za mnie, że kieruje moim życiem, chcę mieć możliwość przeżycia go samodzielnie; Ponieważ jest dla mnie ważne, aby samodzielnie o sobie decydować; Życie bez wolności jest pozbawione sensu jednostki.*

²² W badaniach Lappo z 1990 r. 12,41% respondentów rozumie wolność jako możliwość decydowania o sobie, zaś z 2000 r. – 13,15%.

Tabela 5. Kategoria semantyczna: Wolność to możliwość wyrażania siebie

Studencie polscy	Studenci ukraińscy
1. możemy mówić co myślimy wyrażać siebie, dbać o siebie, nie bojąc się o ewentualne konsekwencje	1. wolni ludzie mogą mieć prawo na słowa
2. przestrzeń do wyrażania siebie, swoich uczuć, wyznawania swoich wartości	2. wyrażanie swojej opinii
3. wolność to wyrażanie siebie	

Źródło: opracowanie własne

Charakterystyka wolności jako przestrzeni do wyrażania siebie nie pojawiła się często: stanowi 10% definicji polskich studentów i 14% ukraińskich²³. Warto zwrócić uwagę na fakt, że w definicjach trzech ostatnich kategorii dominują takie leksemy, jak *możliwość* czy *przestrzeń*, które stoją w opozycji do odosobnienia, zamknięcia czy więzienia. Polakom wartość ta kojarzy się z następującymi pojęciami: *demokracja*, *wolność słowa*, *odwaga*, zaś Ukraińcy utożsamiają ją nie tylko z *wolnością słowa i myśli*, ale także z *samodzielnością*. Po raz kolejny pojawia się nawiązanie do wojny rosyjsko-ukraińskiej. Jedna ze studentek motywuje swój wybór następująco: *Mieszkałam w wolnym kraju i mieli wolność słowa*. Takie sformułowanie wskazuje na istotną cechę wolności – jest ona nietrwała. Jak wspomina Maciej Abramowicz, „Wolnym się nie jest, lecz bywa” (Abramowicz 1993, s. 153). Pozostałe motywacje są następujące: *Nie lubię, gdy ktoś zabrania ci czegoś robić lub być tym, kim chcesz* (Ukraińska); *Wolność jest dla mnie ważna, ponieważ pozwala na swobodne wyrażenie siebie oraz swojego zdania*; *Człowiek bez wolności nie może wyrażać siebie, żyć pełnią życia*; *Poczucie wolności to podstawowy aspekt, który powinien istnieć w życiu każdego*.

W powyższych przykładach mamy zazwyczaj do czynienia z tak zwaną *wolnością pozytywną*, czyli ‘wolnością do’. Prawostronną walencją tego ciągu jest nazwa czegoś pożądanego, w przeciwieństwie do *wolności negatywnej*, czyli ‘wolności od’²⁴, która przyłącza określenia jakiegoś niekorzystnego zjawiska, np.: wolność od pokus, przymusu itd. ‘Wolność do’ wiąże pojęcie omawianej wartości z działaniem – prawostronnie konotowany element jest zazwyczaj nazwą czynności. W analizowanych przykładach *wolność pozytywna* dotyczy takich kategorii, jak: wolność to swoboda działania (wolność do wyboru, realizacji planów itd.), życie w zgodzie ze sobą (wolność do bycia sobą, wyznawania swoich wartości itd.), możliwość decydowania o sobie (wolność

²³ W badaniach Lappo (2006) z 1990 r. takie rozumienie wolności pojawiło się wśród 17,02% ankietowanych, a z 2000 r. – wśród 11,95%.

²⁴ O wolności pozytywnej i negatywnej między innymi pisali: Berlin (1991) i Abramowicz (1993).

do podejmowania decyzji) i wyrażania siebie (wolność do głoszenia słowa, wyrażania opinii itd.). Z kolei *wolność negatywna* odnosi się do wolności rozumianej jako brak ograniczeń (wolność od przymusu, narzucania poglądów itd.).

Wolność jest niezwykle ważną wartością dla młodych ludzi, co pokazały badania ilościowe: wśród polskich studentów znalazła się na drugim miejscu (12,41%), zaś ukraińskich – na szóstym (5,19%). Studenci ukraińscy często podkreślali w swoich ankietach, że w obliczu wojny rosyjsko-ukraińskiej jeszcze bardziej docenili takie wartości, jak: *życie, zdrowie, rodzina i miłość*, które są dla nich najważniejsze.

Jeśli chodzi o sposób rozumienia pojęcia, można zauważyć, że choćby w zestawieniu z badaniami Iriny Lappo (2006) czy Małgorzaty Karwatowskiej (2008) różnice są niewielkie, choć z pewnością wymagałoby to bardziej szczegółowych badań. Widoczne są jednak nawiązania do sytuacji wojennej w definiowaniu, konotacjach semantycznych czy motywacjach wyboru wartości wśród ukraińskich studentów, co wyraźnie pokazuje, że kształtowanie się znaczenia pojęcia często uzależnione jest od warunków historycznych. W wypowiedziach cudzoziemców przewija się wyraz tęsknoty do wolności, która jest nietrwała i krucha. Jeśli chodzi o dane statystyczne dotyczące frekwencji kategorii semantycznych: dla osób obu narodowości najważniejsze jest rozumienie wolności jako braku ograniczeń. Polacy najrzadziej utożsamiają analizowaną wartość z wyrażaniem siebie (10%). Z kolei Ukraińcy nie odnieśli wolności do życia w zgodzie ze sobą (0%).

BIBLIOGRAFIA

- Abramowicz M., 1993, *Wolność*, w: J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska (red.), *Nazwy wartości. Studia leksykalno-semantyczne*, Lublin, s. 147–155.
- Bańko M. (red.), 2000, *Inny słownik języka polskiego*, Warszawa.
- Bartmiński J., 2007, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin.
- Berlin I., 1991, *Dwie koncepcje wolności i inne eseje*, Warszawa.
- Doroszewski W. (red.), *Słownik języka polskiego* [on-line], <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/wolnosc;5517405.html> [24.03.2023].
- Fleischer M., 2003, *Stabilność polskiej symboliki kolektywnej*, w: J. Bartmiński (red.), *Język w kręgu wartości*, Lublin, s. 107–143.
- Jedliński R., 2000, *Językowy obraz świata wartości w wypowiedziach uczniów kończących szkołę podstawową*, Kraków.
- Karwatowska M., 2008, *Wolność czy samowola? O „wolności” i jej granicach w wypowiedziach uczniów szkół średnich*, „Studia Pragmalingwistyczne 5. Mowa i język w perspektywie dydaktycznej, logopedycznej i rozwojowej”, s. 103–116.

- Kominek A., 2018, *Językowy obraz wolności w pismach ks. Franciszka Blachnickiego*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze. Poznań Linguistic Forum”, nr 35–36, s. 33–43. <http://doi.org/10.14746/psj.2018.3>
- Lappo I., 2006, *Wolność*, w: J. Bartmiński (red.), *Język. Wartości. Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Lublin, s. 63–67.
- Majer-Baranowska U., 2004, *Dwie koncepcje profilowania pojęć w lingwistyce*, „Etnolingwistyka – rozprawy i analizy”, t. 16, s. 85–109.
- Mariański J., 1995, *Młodzież między tradycją i ponowoczesnością. Wartości moralne w świadomości maturzystów*, Lublin.
- Pelcowa H., 2014, *Wolność i niepodległość w systemie wartości mieszkańców wsi*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. LX, s. 219–233.
- Pisarek W., 2002, *Polskie słowa sztandarowe i ich publiczność*, Kraków.
- Piowarski W., 1993, *ABC katolickiej nauki społecznej. Cz. 1. (Wprowadzenie, podstawy, kierunki)*, Pelplin.
- Puzynina J., 1992, *Język wartości*, Warszawa.
- Szymczak M. (red.), 1999, *Słownik języka polskiego [SJPSz]*, Warszawa.
- Żmigrodzki P. (red.), *Wielki słownik języka polskiego*, [on-line], <https://wsjp.pl/haslo/podglad/5486/wolnosc> [24.03.2023].